

ΚΑΣΙ[...] na otoku Hvaru? Novi nalaz grčkog utega s grafitom iz Fara

---

Korić, Martina; Ugarković, Marina

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2023, XIX, 70 - 75**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.33254/aia.19.1.6>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:291:140610>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-18**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

XIX - 2023

UDK 902/904
ISSN: 1848 6363

Glavna i odgovorna urednica / Editor in chief
Katarina Botić

Tehnički urednici / Technical editors
Katarina Botić
Marko Dizdar

Uredništvo / Editorial board
Marko Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Hrvoje Kalafatić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ana Konestra, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Siniša Krznar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Andreja Kudelić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Bartul Šiljeg, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Asja Tonc, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Marina Ugarković, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Mario Gavranović, Austrian Archaeological Institute, Austrian Academy of Sciences, Vienna, Austria
Boštjan Laharnar, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Slovenija
Alenka Tomaž, Fakulteta za humanistične studije, Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija
Vesna Bikić, Arheološki institut, Beograd, Srbija
Perica Špehar, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija
Miklós Takács, BTK Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities ELKH, Budapest, Hungary

Izdavački savjet / Editorial committee

Juraj Belaj, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Saša Kovačević, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Goranka Lipovac Vrkljan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Daria Ložnjak Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Branka Migotti, Zagreb, Hrvatska
Ivana Ožanić Roguljić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ante Rendić-Miočević, Zagreb, Hrvatska
Tajana Sekelj Ivančan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Tihomila Težak-Gregl, Zagreb, Hrvatska
Tatjana Tkalčec, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Željko Tomičić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Hrvatska
Ante Uglešić, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Zadar, Hrvatska
Snježana Vrdoljak, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Prijevod na engleski / English translation
Marko Maras i autori

Lektura / Language editor
Katarina Botić i autori (hrvatski jezik/Croatian)
Marko Maras (engleski jezik/English)

Nakladnik / Publisher
Institut za Arheologiju
Institute of Archaeology

Adresa uredništva / Editor's office address

Institut za arheologiju
/ Institute of Archaeology
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
tel 385 (0) 1 615 0250
fax 385 (0) 1 605 5806
e-mail: iarh@iarh.hr
web: http://www.iarh.hr

Dizajn / Design
Umjetnička organizacija OAZA

Korektura / Proofreaders
Katarina Botić

Računalni slog / Layout
Hrvoje Jambrek

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indekse: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam. / Annales Instituti Archaeologici are included in the indexes: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam.

Izrađeno uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. / Made with the financial support of the Ministry of Science and Education of the Republic of Croatia.

E-izdanja. Publikacija je dostupna u digitalnom obliku i otvorenom pristupu na <https://hrcak.srce.hr/en/aia> / E-edition. The publication is available in digital and open access form at <https://hrcak.srce.hr/en/aia>

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom. / This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence.

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

Prethodna priopćenja Preliminary reports

7–18

Andreja Kudelić
Filomena Sirovica

Lončarski tehnološki potpis: prilog poznavanju ranog brončanog doba kontinentalne Hrvatske
Pottery technosignature: a contribution to the knowledge in the Early Bronze Age of continental Croatia

19–38

Alenka Tomaž
Monika Zorko

Prehistoric settlement at Ribnica near Brežice (south-east Slovenia)
Prapovijesno naselje u Ribnici kod Brežica (jugoistočna Slovenija)

39–52

Marina Ugarković
Eduard Visković
Martina Korić
Pio Domines Peter
Antonela Barbir
Martina Čelhar

Prapovijesni lokaliteti otoka Hvara: nove spoznaje o gradinama Vela Glava i Liković
Prehistoric sites on the island of Hvar: new insights about Vela Glava and Liković hillforts

53–61

Asja Tonc
Slavica Filipović

Bilješka o amfori s natpisom iz Osijeka
A brief note on an amphora with inscription from Osijek

62–69

Mislav Fileš
Ivana Ožanić Roguljić
David Ruß
Wolfgang Neubauer
Gerhard Stüttler

Geofizička istraživanja na prostoru sela Kopačevo (Baranja)
Geophysical survey in the area of the village of Kopačevo (Baranja)

70–75

Martina Korić
Marina Ugarković

ΚΑΣΙ[...] na otoku hvaru? Novi nalaz grčkog utega s grafitom iz Fara
ΚΑΣΙ[...] on the island of Hvar? A new find of a Greek loom weight with a graffito from Pharos

76–91

Marina Ugarković
Pio Domines Peter

Bilješka o lokalitetu Gradina (Vinogradišće) na otoku Visu
A note on the site of Gradina (Vinogradišće) on the island of Vis

92–123

Marina Ugarković
Ana Konestra
Pio Domines Peter
Martina Korić
Kristina Turkalj
Sara Popović

Topografija i stratigrafija jugoistočnoga predgrađa antičkoga Fara: prvi podaci iz probnih arheoloških istraživanja
Topography and stratigraphy of the south-eastern suburb of ancient Pharos: First data from trial archaeological excavations

Pregledni rad Review paper

124–142

Mateja Hulina

Analize organskih ostataka iz keramike i prijedlog procedure uzorkovanja keramičkih ulomaka s hrvatskih nalazišta
Organic residue analysis of pottery and sampling procedure for Croatian sites proposal

Stručni rad Professional paper

143-148

Marina Ugarković
Martina Korić

O aktivnostima i rezultatima druge godine
AdriaCos projekta (HRZZ UIP-2020-02-2419)
On activities and results of the second year of the
AdriaCos project (CSF UIP-2020-02-2419)

Prikaz Review

149-151

Katarina Botić

Arheologija općine Klakar – izložba i katalog,
Muzej Brodskog Posavlja, 2023.
Archaeology of Klakar Municipality – exhibition and
the catalogue, Museum of Brod-posavina County,
2023

Karta nalazišta Map of sites

1. Kopačevo
2. Osijek
3. Općina Klakar
4. Kurilovec – Belinščica
5. Ribnica kod Brežica
6. Vis – Gradina
7. Hvar – Vela Glava
8. Hvar – Stari Grad (Far, *Pharos*)
9. Hvar – Liković

ΚΑΣΙ[...] na otoku Hvaru? Novi nalaz grčkog utega s grafitom iz Fara

ΚΑΣΙ[...] on the island of Hvar? A new find of a Greek loom weight with a graffito from Pharos

Prethodno priopćenje >
Antička arheologija
Preliminary report >
Classical archaeology

Martina Korić¹
Marina Ugarković¹

(1) Institut za arheologiju
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
mugarkovic@iarh.hr
ORCID: 0000-0002-1134-7531
mkoric@iarh.hr
ORCID: 0000-0003-4028-4282
Primljeno Received 24. 05. 2023.
Prihvaćeno Accepted 20. 09. 2023.
doi.org/10.33254/aia.19.1.6

Ključne riječi: Far, uteg, tkalački stan, grčki grafit, osobno grčko ime ΚΑΣΙ[...]

U radu se donosi objava nalaza grčkog utega koji je otkriven tijekom istraživanja u Starome Gradu na otoku Hvaru provedenih u 2021. godini. Radi se o diskoidnom utegu za tkalački stan koji sadrži dvije vrste oznaka: grčki grafit s prvim spomenom grčkog imena ΚΑΣΙ[...] u Dalmaciji i otisak eliptičnog oblika s neodredivim prikazom. Donosi se osvrt na tipološko-kronološke odrednice utega, analizu natpisa te ulogu utega u kontekstu grčkog utjecaja na području srednje Dalmacije.

Key words: Pharos, loom weight, loom, Greek graffiti, personal Greek name ΚΑΣΙ[...]

The paper presents the publication of a Greek loom weight that was discovered during the excavations conducted in Stari Grad on the island of Hvar in 2021. It is a discoid loom weight that contains two types of markings: a Greek *graffito* with the first mention of the Greek name ΚΑΣΙ[...] in Dalmatia and an elliptical impression with an indeterminable representation. The typological/chronological determinants of the loom weight, the analysis of the inscription, and the role of loom weights in the context of Greek influence in the area of central Dalmatia are reviewed.

Uvod

U Starome Gradu na otoku Hvaru tijekom druge polovice 2021. godine započela su opsežna zaštitna arheološka istraživanja stare gradske jezgre u sklopu projekta izgradnje vodokomunalne infrastrukture aglomeracija Jelsa – Vrboska i Stari Grad. Početna iskopavanja vodio je Muzej Staroga Grada (voditeljica Andrea Devlahović) u suradnji s Radnikom d.d. te s Institutom za arheologiju koji je provodio obradu pokretnog materijala. Istraženo je ukupno 17 sondi na više lokacija te je prikupljeno mnoštvo pokretnih nalaza čija je detaljna znanstvena obrada u tijeku. Ovom prilikom, izdvojen je i analiziran jedan zanimljivi novi nalaz, uteg s otiskom i grčkim grafitom iz Sonde 11 smještene na sjeverozapadnom dijelu Trga sv. Stjepana (sl. 1).

O utegu i njegovim tipološkim karakteristikama

Pronađeni uteg nepravilnog je, diskoidnog oblika, širine 8,9 cm, debljine 2,2 cm te visine 7,5 cm (T. 1). Težak je ukupno 226,8 g, no valja napomenuti kako nije cjelovito sačuvan, odnosno nedostaje njegov vrlo mali bočni dio. Uteg je značajno deblji s donje strane, što je vjerojatno rezultat procesa izrade: uteg od svježe gline ostavljen je da se suši u vertikalnom položaju, čemu u prilog svjedoči i njegova poravnata donja strana. Struktura je blijedo narančaste boje s brojnim sitnim, mineralnim primjesama.

Uteg sadrži dvije perforacije vertikalno probijene kroz dvije ravne, plosnate strane. Perforacije su promjera 0,6 cm. Na plosnatoj strani utega, oko 2 cm ispod perforacija, nalazi se urezani grafit. Na užoj strani utega, iznad perforacija, nalazi se eliptični otisak s prikazom, vjerojatno izveden utiskivanjem game. Prikaz se nalazi unutar elipse dimenzija 1,5 x 1 cm, no jedan njezin dio nije sačuvan jer se nalazi

na samome rubu utega. Nažalost, zbog velike istrošenosti, nije ga moguće interpretirati.

Uteg pripada tipu diskoidnih utega (Gleba 2008: Fig. 93: H), koji se najčešće povezuju s helenističkim razdobljem iako se pojavljuju i ranije (Gleba 2008: 132 i tamo navedena literatura; Topić 2017: 177). Najraniji primjerci sličnih oblika zabilježeni su tijekom ranog brončanog doba na Kreti te kasnije i na većem dijelu južne Egeje (Ulanowska 2019: 735). Na području Italije, diskoidni utezi otkriveni su u razdoblju sredine 1. tisućljeća pr. Kr. (Gleba 2008: 252, 257). S druge strane, na području Dalmacije, prema dosadašnjem stupnju istraženosti i objave materijala, navedeni se utezi pojavljuju u kontekstu grčkog utjecaja te je najveća količina otkrivena upravo u grčkim gradovima i povezanim naseljima, kao što su Far (Migotti 1986: 167, T. 4: 9, 13; Jeličić Radonić 1995: 103, 112, 114, kat. br. 58; Kirigin 2004: 169; Čače et al. 2022: HV 15), Isa (Kirigin 1986: kat. br. 161–162; 2008: kat. br. 84, 86; Ugarković 2019a: 145, sl. 186; 2019b: kat. br. 38.6, 142a.17; Čargo 2021: kat. br. 90–98), Tragurij (neobjavljeno, osobni uvid u materijal), Sikuli (Šuta 2011: 91–94) i Naroni (Topić 2017: 177–178, sl. 25, T. 24: 239). Iako su svi navedeni utezi diskoidnog oblika, najpreciznije analogije čine upravo pojedini primjerci utega sa zadebljanim i poravnatim donjim dijelom, pronađeni u grčkim gradovima, Faru (Migotti 1986: T. 4: 13; Jeličić Radonić 1995: 114: 1) i Isi (Ugarković 2019b: kat. br. 142a.17; Čargo 2021: kat. br. 92–93, 97–98). Ipak, zbog nedovoljne objavljenosti ove vrste materijala, teško je donositi preciznije zaključke o njihovoj prisutnosti i kronološkim okvirima unutar dalmatinskih nalazišta. Potrebno je naglasiti kako su osim diskoidnih, u navedenim grčkim gradovima istovremeno zastupljeni i drugi oblici utega kao što su piramidalni, konični i tzv. utezi u obliku violine (osobni uvid u materijal; Migotti 1986: 167, T. 4: 10–11; Kirigin 2004: 169, T. 35: B1–2; 2008: kat. br. 85; Topić 2017: 177–178, sl. 25; Čargo 2021: 84; Čače et al. 2022: HV 10, 13–14).

Sl. 1 Položaj sonde 11, u Starome Gradu (podloga: Geoportal DGU; računalna obrada: M. Korić)
Fig. 1 Position of trench 11, in Stari Grad (base: Geoportal DGU; computer processing by: M. Korić)

Funkcija utega

U determiniranju funkcije ove vrste predmeta najveću pomoć pruža kontekst nalaza, odnosno veća količina utega otkrivenih *in situ* može upućivati na postojanje vertikalnog tkalačkog stana. Radi se o najstarijem poznatom tipu tkalačkog stana na području Europe, za koji dokazi potječu još od neolitika (Sofianou 2012: 77). Utezi su na tkalačkom stanu služili za napinjanje niti osnove kako bi se provlačenjem potke omogućila izrada tkanina (Gleba 2008: 250). Pojedinačni nalazi utega pružaju ograničene informacije o procesu izrade tkanina, no na temelju težine i oblika utega, mogu se izvući općeniti zaključci, što su pokazali eksperimenti provedeni u sklopu istraživačkog projekta *Tools and Textiles – Text and Context* (TTTC) Danske nacionalne zaklade za istraživanja (Mårtensson, Nosch, Andersson Strand 2009; Olofsson, Andersson Strand, Nosch 2015). Pomoću težine utega, može se odrediti optimalni broj niti osnove koje su mogle biti vezane na uteg, dok primjerice oblik, odnosno širina utega može utjecati na gustoću niti tkanine (Mårtensson Nosch, Andersson 2009; Meo 2014: 244; 2017: 495; Dimova 2016: 660–668).

U Starome Gradu, kontekst nalaza ne pruža odgovor o njegovoj funkciji, no na temelju brojnih sličnih nalaza neoznačenih utega, pretpostavlja se kako se primarno radi o utegu za tkalački stan, dok je sekundarno mogao biti iskorišten i u druge svrhe, primjerice za pridržavanje krovne slame, vezivanje i označavanje vreća i drugih proizvoda ili kao uteg ribarskih mreža (Gleba 2008: 250; Sofianou 2012: 77).

Analiza natpisa

Označavanje utega nije nepoznata pojava u različitim kulturnim kontekstima, no njihova uloga još je uvijek predmet rasprave. Utezi se označuju utiskivanjem različitih predmeta, kao primjerice gema ili komada nakita i nošnje, ali i urezivanjem simbola, slovaili riječi (Gleba 2008: 262; Antolini, Marengo 2012).

Postoje različite interpretacije oznaka, ovisno o njihovom karakteru, no najčešće se smatra kako se radi o oznakama vlasnika, radionice (Kirigin 2004: 169), seta utega (Davidson 1952: 152) ili redoslijeda utega na tkalačkom stanu, odnosno oznakama uzorka tkanine (Belanová-Štolcová, Gromer 2010: 16). Pojedinačna slova mogla bi biti skraćeni nazivi ili imena (Baldwin Bowski, Gavrilaki 2010: 188) ili oznake grupacija niti na tkalačkom stanu (La Rosa, Portale 2000: 345). Ne treba isključiti mogućnost da je potreba za označavanjem utega nuspojava razvijenijeg stupnja tkalačkog zanata, kada je kompleksnija proizvodnja zahtijevala organiziraniju koordinaciju i praćenje procesa (Pilides 2019: 198).

Natpis na utegu iz Staroga Grada urezan je prije pečenja pomoću tupog instrumenta širine oko 0,2 – 0,3 cm. Visina natpisa je 2 cm, a dužina 5,9 cm. Sastoji se od četiri slova grčkog alfabeta, koja se čitaju ΚΑΣΙ te postoji mogućnost kako se

radi o kratici osobnog imena. U LGPN je uvedeno 15 osobnih imena koja počinju s Κασί (Κασία, Κασιάδος, Κασιανός, Κασίας, Κασιάς, Κασιγνάκις, Κασιγνυτος, Κασίλης, Κασίμη, Κασίνιος, Κασίνιος, Κασιόδωρος, Κάσιος, Κάσις, Κασίων), no kao najučestalije se pojavljuje Κάσιος (LGPN). Uz Far se može vezati spomen oko 25 osobnih grčkih imena poznatih s kamenih natpisa ili grafita urezanih u keramički medij (Marohnić 2012; Ugarković, Marohnić in press), no niti jedno od gore spomenutih zasad još nije zabilježeno ni u Faru ni na području Dalmacije.

Iakose u slučaju novootkrivenog starogrčkog utega vjerojatno radi o osobnom imenu, nije moguće precizirati njegovo funkcionalno značenje. Tijekom prijašnjih istraživanja u Starome Gradu, otkriveno je nekoliko utega s različitim, kratkim natpisima. Samo jedan je diskoidnog oblika te sadrži natpis „ΙΟ“, dva utega piramidalnog oblika sadrže istovjetan natpis „ΒΑ“, dok još jedan uteg piramidalnog oblika na sebi ima pečat s natpisom „ΤΙΜΟ“ (Čače et al. 2022: HV 10, 13–15). Utezi koji sadrže određenu oznaku ili natpis su u manjini u odnosu na neobilježene utege, što znači da oznaka nije nužna za njihovu funkcionalnost. S druge strane, natpis na primjerku u pitanju je urezan prije pečenja, što upućuje na to da je njegova uloga unaprijed određena. Kako je ranije spomenuto, osobna imena na ovoj vrsti predmeta mogu označavati vlasništvo samog utega, odnosno seta utega ili čak oznaku radionice, koja bi olakšala raspoznavanje potencijalnim klijentima. Isto tako, postoji mogućnost kako se ovom vrstom nalaza obilježavao gotovi proizvod, odnosno kako je uteg služio kao svojevrsna oznaka koja bi garantirala kvalitetu tekstilnih proizvoda.

Datacija nalaza

Utezi predstavljaju vrstu nalaza kojima je rijetko posvećivana detaljna pažnja te su u objavama arheoloških istraživanja tek usputno spomenuti. Precizno datiranje utega za tkalački stan na temelju tipologije nije moguće zbog vrlo ujednačenih oblika koji se javljaju kroz duža razdoblja. Isto tako, različiti oblici utega se mogu pronaći zajedno u istom kontekstu, što dodatno otežava bilo kakve kronološke klasifikacije oblika (Sofianou 2012: 82). Zasad jedini sigurni način datiranja utega je pomoću konteksta unutar kojeg su otkriveni, iako ne treba isključiti mogućnost korištenja takvih predmeta kroz više generacija.

Kontekst u kojemu je pronađen predmetni uteg, SJ 72, definiran je kao sloj crvenkasto-smeđe zemlje s primjesama manjeg kamena i školjki te dosta nalaza keramike. Preliminarna analiza keramičkog materijala, odnosno osvrt na ulomke amfora, stolnog i kuhinjskog posuđa, a posebno na morfologiju crnopremazanog skifa, ukazuje da je riječ o kontekstu druge polovice 4. ili početka, odnosno prve polovice 3. st. pr. Kr. Vrlo je slična situacija i na prostoru južne Srbije, na nalazištu Kale u Krševici, gdje su diskoidni utezi datirani u 4. ili rano

3. st. pr. Kr. (Popović, Vranić 2006: 312, Pl. 7: 72–75).

Prema stanju istraženosti i objavljenosti, teško je donositi definitivne zaključke o najranijim nalazima ovog tipa u Dalmaciji. Slični primjerci iz Fara pronađeni su u kontekstima koji prema ostacima pokretnog materijala ukazuju na širi vremenski raspon od 4. do 2./1. st. pr. Kr. (Migotti 1986: 167; Jeličić Radonić 1995: 103, 112, 114, kat. br. 58). Nalazi diskoidnih utega iz Narone, Sikula i Ise datiraju se uglavnom u 2. ili 1. st. pr. Kr. (Šuta 2011: 92, 94; Topić 2017: 177–178; Ugarković 2019b: 38.6, 142a.18), osim pojedinih primjeraka iz Ise koji se datiraju u širi period od 3. do 1. st. pr. Kr. (Kirigin 1986: kat. br. 161–162) ili generalno u razdoblje helenizma (Čargo 2021: kat. br. 90–98). Ipak, ovdje analiziran uteg, sukladno svom kontekstu, indicira da su upravo u Faru, za sada, otkriveni najstariji nalazi diskoidnih utega na području Dalmacije.

Zaključak

Diskoidni utezi za tkalačke stanove vrijedni su materijalni ostaci koji se vežu uz daljnji razvoj tkalačkog zanata u protopovijesnom i ranom povijesnom razdoblju odnosno zadnjim stoljećima pr. Kr. na području Dalmacije. Za sada se najraniji nalazi ovog tipa u Dalmaciji pojavljuju u grčkim gradovima i povezanim naseljima, kao što su Far, Isa, Tragurij, Naronna i Sikuli. Sukladno tome, trenutno stanje istraženosti i objavljenosti, sugerira da se pojava diskoidnih utega na prostoru (srednje) Dalmacije može vezati uz utjecaj čijim se ishodištem, prema svemu sudeći, može promatrati kontekst naseljavanja Grka na otocima Hvaru i Visu te njihova interakcija s lokalnim stanovništvom. Tome u prilog govorio bi i ovdje analizirani nalaz, koji indicira da se radi o najranijem primjerku ovog tipa utega na području (srednje) Dalmacije, koji prema dosad objavljenom materijalu potječe upravo iz Fara. Temeljem pojavnosti ove skupine nalaza, za sada se može preliminarno zaključiti kako je tkalački zanat bio važan dio prakticiranih obrta u gradu Faru te njegov sastavni dio ubrzo nakon osnivanja grčkog naselja. Osim što je najraniji nalaz ovog tipa u srednjoj Dalmaciji s uže datiranim kontekstom, važnost objavljenog primjerka iz Fara ogleda se i u činjenici da je dio sve većeg korpusa materijalne ostavštine koji se veže uz početke pismenosti na području Dalmacije te kao takav najvjerojatnije donosi i spomen novog, prethodno nepoznatog grčkog imena na ovim prostorima.

Napomene i zahvale

Ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom *Transformiranje jadranskog kozmosa: otočnost, povezanost i formiranje globalnih identiteta predrimске Dalmacije* (AdriaCos, UIP-2020-02-2419), koji se provodi u Institutu za arheologiju u Zagrebu. Ovom prilikom najljepše zahvaljujemo

Muzeju Staroga Grada i kolegici Andrei Devlahović na suradnji. Zahvaljujemo doc. dr. sc. Jeleni Marohnić na dragocjenoj pomoći oko interpretacije natpisa, kao i kolegicama Lujani Paraman iz Muzeja grada Trogira i Ivanki Kamenjarin iz Muzeja grada Kaštela na uvidu u neobjavljeni materijal iz Tragurija i Sikula.

Internetski izvor Internet source

Geoportal DGU – Državna geodetska uprava <https://geoportal.dgu.hr/>

LGPN – The Lexicon of Greek Personal Names, Oxford University Press, The British Academy, <https://www.lgpn.ox.ac.uk> (26. 04. 2023)

Literatura Bibliography

Antolini S., Marengo, S. M. 2012, Scrivere i pesi da telaio. La documentazione dell'Italia romana, *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, Vol. X, 149–168.

Baldwin–Bowski, M., Gavrilaki, I. 2010, Klio's Clay: Inscribed Instrumenta Domestica from Lappa (Crete), *Creta Antica*, Vol. 11, 173–253.

Belanová–Štolcová, T., Grömer, K. 2010, Loom-Weights, Spindles and Textiles, Textile Production in Central Europe from the Bronze Age to the Iron Age, in: *North European Symposium for Archaeological Textiles (NESAT) X*, Andersson Strand E., Gleba M., Mannering U., Munkholt C., Ringgaard M. (eds.), Ancient Textiles series 5, Oxbow Books, Oxford, 9–20.

Čaće, S., Johnston, A., Kirigin, B., Šešelj L. 2022, *A Corpus of Greek Graffiti from Dalmatia*, Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 145, Institute of Classical Studies, School of Advanced Study, University of London Press, London.

Čargo B. 2021, Pregled isejskoga gospodarstva, in: *Vis-a-Vis 200. Arheološka baština otoka Visa. Izložba u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu*, Ivčević S. (ed.), katalog izložbe, Arheološki muzej u Splitu, Split, Split, 74–103.

Davidson, G. R. 1952, *Corinth, Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens XII: The Minor Objects*, American School of Classical Studies at Athens, Princeton.

Dimova, B. 2016, Textile Production in Iron Age Thrace, *European Journal of Archaeology*, Vol. 19(4), 652–680. <https://doi.org/10.1080/14619571.2016.1164457>

Gleba, M. 2008, *Textile Production in Pre-Roman Italy*, Ancient Textile Series 4, Oxbow Books, Oxford.

Jeličić Radonić, J. 1995, Pharos – antički grad, in: *Pharos. Antički Stari Grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja*, Jeličić Radonić J., Rauter Plančić B. (eds.), katalog izložbe, Muzejsko galerijski centar, Zagreb, 96–115.

Kirigin, B. 1986, *ΙΣΣΑ, Otok Vis v helenizmu*, katalog izložbe, Narodni muzej, Ljubljana. Kirigin, B. 2004, Faros, parska naseobina. Prilog proučavanju grčke civilizacije u Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 96, 9–301.

Kirigin, B. 2008, *Grčko-helenistička zbirka u stalnom postavu Arheološkog muzeja u Splitu / The Greek and Hellenistic Collection on Exhibit in the Archaeological Museum in Split*, Arheološki muzej u Splitu, Split.

La Rosa, V., Portale, E. C. 2000, Le case ellenistiche ad Ovest del Piazzale I a Festòs, *Annuario della Scuola Archeologica Italiana di Atene*, Vol. LXXIV–LXXV (1996–1997), 215–395.

Marohnić, J. 2012, *Stanovnici polisa srednjega Jadrana od 4. do 1. st. pr. Kr.*, Unpublished PhD Thesis, University of Zagreb, Zagreb.

Mårtensson, L., Nosch, M.-L., Andersson Strand, E. 2009, Shape of things: understanding a loom weight, *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 28(4), 373–398. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0092.2009.00334.x>

Meo, F. 2014, New Archaeological Data for the Understanding of Weaving in Herakleia, Southern Basilicata, Italy, in: *Greek and Roman Textiles and Dress. An Interdisciplinary Anthology*, Harlow M., Nosch M.-L. (eds.), Ancient Textiles Series 19, Oxbow Books, Oxford – Philadelphia, 236–259.

Meo, F. 2017, The oscillum Misunderstanding, in: *Textile terminologies from the Orient to the Mediterranean and Europe, 1000 BC to 1000 AD*, Gaspa S., Michel C., Nosch M.-L. (eds.), Zea Books, Lincoln (NE), 492–499. <https://doi.org/10.13014/K2H41PKC>

Migotti, B. 1986, Grčko-helenistička keramika iz Staroga Grada na Hvaru, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. Vol. XIX, 147–171.

Olofsson, L., Andersson Strand, E., Nosch, M. L. 2015, Experimental testing of Bronze Age textile tools, in: *Tools, Textiles, and Contexts. Investigating Textile Production in the Aegean and Eastern Mediterranean Bronze Age*, Andersson Strand E., Nosch M.-L. (eds.), Ancient Textiles Series 21, Oxbow books, Oxford – Philadelphia, 75–100.

Pilides, D. 2018, Small insights in weaving technology and the textile industry at the settlement of the hill of *Agios Georgios*, Nicosia, *Cahiers du Centre d'Études Chypriotes*, Vol. 49, 193–201. <https://doi.org/10.4000/cchyp.589>

Popović, P., Vranić, I. 2006, The textile industry at Krševica (Southeast Serbia) in the fourth-third centuries B.C., *Starinar*, Vol. LVI, 309–326. <https://doi.org/10.2298/STA0656309P>

Sofianou, C. 2012, The Loomweight of the Hellenistic Settlement at Trypitos, Siteia, in: *Textiles and Dress in Greece and the Roman East: A Technological and Social Approach*, Tzachili I., Zimi E. (eds.), Ta Pragmata, Athens, 77–86.

Šuta, I. 2011, Utezi za tkalački stan, in: *Antički Sikuli*, Kamenjarin I., Šuta I. (eds.), katalog izložbe, Muzej grada Kaštela, Kaštela, 91–94.

Topić, M. 2017, Keramika, in: *Forum Naronitanum*, Marin E., Topić M., Glučina T. (eds.), Katalozi i monografije 2, Arheološki muzej Narona, Vid, 148–271.

Ugarković, M. 2019a, *Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identiteti i kulturna interakcija. Antička nekropola na Vlaškoj njivi, na otoku Visu I(1)*, Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Splitu 6, Arheološki muzej u Splitu, Institut za arheologiju, Split – Zagreb.

Ugarković, M. 2019b, *Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identiteti i kulturna interakcija. Antička nekropola na Vlaškoj njivi, na otoku Visu I(2)*, Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Splitu 6, Arheološki muzej u Splitu, Institut za arheologiju, Split – Zagreb.

Ugarković, M., Marohnić, J. in press, Τίς ἐστὶν ὁ Ὀρθων; novi grčki grafit na ulomku keramike iz Fara, in: *AMICITIA, Zbornik u čast prof. Marini Miličević Bradač*, Filozofski fakultet, Zagreb, in press.

Ulanowska, A. 2019, Why are some discoid loom weights grooved? Answers from experimental archaeology on the functionality of weaving tools in the Bronze Age Aegean, in: *Stories told around the fountain. Papers offered to Piotr Bieliński on the occasion of his 70th birthday*, Pieńkowska A., Szelaż D., Zych I. (eds.), University of Warsaw Press, Warsaw, 733–758. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323541714.pp.733-758>

Summary

The paper presents a discoid loom weight discovered during the rescue excavations in Stari Grad on the island of Hvar in 2021, in trench 11, situated in the northwest part of the Square of Saint Stephen (Fig. 1). The excavations were conducted by Stari Grad Museum in cooperation with Radnik d. d. and the Institute of Archaeology.

The discoid loom weight is irregularly shaped, 8.9 cm wide, 2.2 cm thick and 7.5 cm high (T. 1). It weighs 226.8 g in total, but it is not completely preserved, as a very small side part is missing. The loom weight is significantly thicker on the lower side, which is probably the result of the manufacturing process: the clay was left to dry in a vertical position, as evidenced by

its flattened lower side. On the flat side of the loom weight there is an incised Greek *graffito*. It consists of 4 letters of the Greek alphabet, ΚΑΣΙ, which could be the abbreviation of a personal name. On the narrow side of the loom weight, above the perforations, there is an elliptical impression with a representation, which could not be interpreted due to wear and tear.

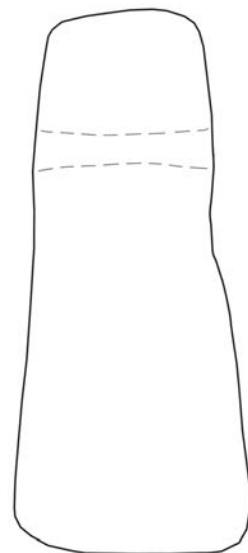
Precise dating of loom weights based on typology is not possible due to the very uniform shapes that occur over long periods of time. A preliminary analysis of the ceramic material from the context in which the weight in question was found (fragments of amphorae, table and kitchen wares, and especially the morphology of a black-coated skyphos) provides the time frame of the second half of the 4th and the first half of the 3rd century BCE.

Discoid loom weights are valuable material evidence associated with the further development of the weaving craft in the protohistory and early historical period, i.e. the last centuries BCE in Dalmatia. Their early regional appearance can be attested in Greek cities and related settlements, such as Pharos, Issa, Tragurion, Naron, and Sikuli, and is a material indication of not only the Greeks' presence but also their cultural influence in the area of central Dalmatia. However, based on the material published so far, and especially on the artefact discussed in this article, it is likely that, regionally, the earliest finds of this type of loom weights come from Pharos. Also, the significance of this loom weight is reflected in the fact that it forms a part of the material heritage linked to the beginnings of literacy in Dalmatia, and as such, it is most likely the mention of a new, previously unrecorded Greek personal name in this region.

Acknowledgements

This paper was co-financed by the Croatian Science Foundation through the project *Transforming the Adriatic cosmos: insularity, connection and formation of glocal identities of pre-Roman Dalmatia* (AdriaCos, UIP-2020-02-2419), which is carried out at the Institute of Archaeology in Zagreb. We would like to thank Stari Grad Museum and our colleague Andrea Devlahović for their cooperation. We also thank Dr. Jelena Marohnić for her invaluable help with the interpretation of the Greek inscription, as well as colleagues Lujana Paraman from Trogir Town Museum and Ivanka Kamenjarin from the Museum of the Town of Kaštela for their insights into unpublished material from Tragurion and Sikuli.

T. 1

ΚΑΕΙ

T. 1 Diskoidni uteg iz Staroga Grada (crtež i izradila: M. Korić)
Pl. 1 Discoid loom weight from Stari Grad (drawing and made by: M. Korić)